

ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА» ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

У статті розкривається зміст соціологічної та правової концепцій поняття «політична система суспільства». Розглядаються можливості практичного застосування наукових наробок з елементного складу політичної системи.

Ключові слова: політична система, політична організація суспільства, політичні партії, засоби масової інформації, нормативно-регулятивна підсистема, політична культура, політична свідомість.

Зміни на політичній карті світу, що відбуваються з кінця ХХ століття по теперішній час, значно активізували науковий інтерес навколо феномена політичної системи суспільства та одночасно нагадали, що втрата вказаним поняттям уваги до себе вбачається неймовірно навіть у неблизький перспективі, адже політичне буття суспільств змінюється, залишаючи відмінною лише ступінь перетворень. Час від часу те або інше суспільство має обирати напрямок подальшого розвитку, однак кращий шлях не завжди є легким, адже мають значення не тільки обрані ідеали та цінності, а й умови, за яких має відбуватися перехід. Саме тому серед великої кількості питань, розробкою яких займається політологічна наука, актуальним напрямом досліджень продовжує залишатися поняття «політична система суспільства» як таке, що в розрізі його складових надає відповіді на питання щодо первинних закономірностей, політичного існування суспільства та долі наступності у разі змін.

Мета статті полягає в характеристиці поняття «політична система» та визначенні її складових в науковій літературі.

Першими дослідниками, які одночасно і започаткували поняття «політична система», були Г. Алмонд, Д. Істон та Т. Парсонс. У ґрунтовних працях американських учених і сьогодні визначаються первинні ідеї і принципи функціонування та побудови політичної системи суспільства і підлягають обов'язковому аналізу під час дослідження цілої низки питань політології.

Активно продовжує досліджуватися феномен політичної системи і у вітчизняній науці. Питання, пов'язані з поняттям «політична система» суспільства та її складовими, широко розкриваються у працях В. Г. Абрамовича, В. Ю. Баркова, В. М. Бебик, О. О. Долженкова, В. С. Журавського, М. І. Ніколаєвої, Ф. М. Рудича, І. В. Телелим, А. Й. Француза та інших.

Той факт, що перші спроби виокремлення поняття «політична система» в якості окремого зустрічаються в межах соціологічного знання, обумовив і певні закономірності подальших досліджень.

Перш за все слід виділити праці видатного американського вченого соціолога-теоретика Т. Парсонса: «Про структуру соціальної дії» (1937 р.), «Про соціальні системи» (1951 р.) та «Система сучасних суспільств» (1971 р.), в яких дослідник виділяє політичну систему в якості складової більш широкої категорії «соціальна система».

Так, наприклад, у роботі «Про соціальні системи» Т. Парсонс пише: «Ми дотримуємося тієї думки, що економіку та політику слід тлумачити як підсистеми, які функціонують у середині суспільства» [1, с. 557].

Фактично ж Т. Парсонс став першим теоретиком, наукові розробки якого із загальної теорії соціальних систем стали підґрунтям для подальшого впровадження системного підходу в аналізі політичного буття з його закономірностями.

Як окрему категорію «політичну систему» в науковий обіг у 1953 р. ввів американський політолог Д. Істон, замінивши нею поняття «держава». За Д. Істоном, політична система виступає як система поведінки, функціонуючи в соціальному середовищі та нав'язуючи примусове розподілення цінностей.

Розглядаючи політичну систему в її взаємодії з навколишнім середовищем, учений виокремлює два шляхи, через які відбувається така взаємодія, – канали «входу» та «виходу». Перший представлений всією сукупністю явищ, що впливають на систему ззовні. В свою чергу функціонування «входу» аналізується через взаємодію імпульсів: вимог та підтримки, що мають надходити постійно до системи, з метою недопущення її «недовантаження». В той же час процес надходження вимог та підтримки має бути регульованим, адже обидва види імпульсів є потенційними джерелами її напруженості.

На «виводі» політичної системи оточуюче середовище отримує її реакцію у вигляді конкретних дій та рішень органів державної влади, місцевого самоврядування тощо. При цьому такі дії та рішення не є кінцевим результатом, а лише етапом безперервного циклу – «петлі зворотного зв'язку», в межах якої канали «входу» та «виходу»

Проте, наявність такої інформації буде на-
вичайну, адекватного іспиринняти, подальшого
впливу на систему, адже, проаналізувавши
систему, можна зрозуміти, як вона працює

ого істотною теорії є її застосовність у
пів політичних систем. Так, порівняння систем

демократичного типів із використанням сигналів

буде відображати реакцію певної системи, буде

тому змісту.

та фундатором теорії політичної системи, чиї

були вагомим значення для подальшого

категорії, є також американський учений

у, в роботі «Порівняльна політологія сьогодні:

Алмонд у співавторстві з Дж. Пауеллом,

оном розглядає політичну систему в її існуванні

овнішньому середовищі, коли, з одного боку,

овище, а з іншого – сама формується під його

ідження також вбачають в системі сигнали входу

88]. Однак особливістю його методології є

ого та культурологічного критеріїв. Так

дослідження різних типів
демократичного та неде-
«вводу» та «виводу» б
відповіднати її якісній

Іншим класиком

наукові наробки на

дослідження даної

Г. Алмонд.

Подібно Д. Істону

світовий огляд» Г.

К. Стромом та Р. Далт

у внутрішньому та з

система формує серед

впливом. Автори досл

та виходу [3, с. 37–3

застосування, рольов

На відміну від соціологічної, правова концепція політичної системи суспільства подає її, перш за все, як низку формальних та неформальних політичних інститутів, що регулюють політичне життя суспільства та забезпечують стабільність його існування. Широке інституціональне підґрунтя правової концепції надає можливість дослідникам політичної системи робити наголос на тих або інших характеристиках даного феномена. Наведення лише деяких визначень поняття політичної системи із множини запропонованих багатьма авторами наглядно демонструє широту наукової думки.

Так, В. М. Бебик визначає політичну систему як сукупність політичних організацій, норм, відносин, діяльності й свідомості, які забезпечують панування правлячого стану, співіснування з ним інших соціальних груп, дозволяють окремим суспільним групам виявляти свої інтереси, потреби й суспільну волю через використання загальних суспільно-політичних інструментів волевиявлення [4, с. 175]. В. Г. Абрамович та І. В. Телелим під політичною системою розуміють інтегровану сукупність взаємопов'язаних, взаємозалежних і взаємодіючих державних органів, партійних організацій, громадських об'єднань, соціально-політичних норм, соціальних взаємодій між індивідами та групами, які здійснюють завоювання, утвердження та функціонування політичної влади в суспільстві... [5, с. 55]. На думку ж В. Ю. Баркова, політична система – це законодавчо закріплений результат зусиль певних політичних сил, котрі ініціюють істотні, еволюційні або революційні зміни в структурі суспільства та державної влади [6, с. 353]. Отже, як можна переконатися, якщо головною характеристикою правової теорії політичної системи залишається її інституціональне підґрунтя, в тому або іншому випадку наголошується на законодавчій забезпеченості, орієнтованості на панівну частину суспільства, концентрації політичної влади тощо.

Політична система суспільства є складним за змістом утворенням, що об'єднує певну множину елементів. Часто до складу політичної системи включають політичну організацію суспільства, засоби масової інформації, правові норми, принципи та традиції, політичну свідомість та політичну культуру, які в свою чергу цілком доцільно згруповані за окремими підсистемами. Разом з тим навіть на рівні підсистем в науці зустрічаються різні погляди. Так, спочатку слід відзначити поділ, запропонований радянською політичною думкою, який знаходить підтримку і сьогодні та розрізняє в складі політичній системи: інституційну (або організаційно-інституційну), регулятивну (або нормативну), функціональну та комунікативну підсистеми. По відношенню до такого поділу модернізованою вбачається модель із

виділенням у складі політичної системи інституційної (або інституціональної), інформаційно-комунікативної й нормативно-регулятивної підсистем. Відомою є також позиція, яку розділяє і автор статті щодо виділення окремої – культурологічної підсистеми, яка об'єднує політичну культуру та політичну свідомість та внаслідок чого вбачається більш завершеною.

Найбільш не схожою на вищенаведені вбачається позиція із виділення інституціонального – партії, держава та інші, нормативно-регулятивного – політичні норми, реалізаційно-ситуаційного – політичний режим та ідеологічного – політична ідеологія, компонентів.

Структурне навантаження інституціональної підсистеми відводить їй центральне місце в складі будь-якої політичної системи суспільства, адже рішення, що в ній приймаються, стосуються діяльності та впливають на функціонування всієї системи. Її зміст становить вся множинність політичних інститутів, що є первинною основою політичної системи суспільства.

Будучи ядром політичної системи взагалі, держава здійснює керування економічною, соціально-культурною та духовною сферами внутрішньодержавного життя суспільства, визначає напрями зовнішньої політики, захищає інтереси суспільства від посягань.

Широкі повноваження та статус одного з провідних політичних інститутів (в першу чергу в демократичних державах) зобов'язують окремо відзначити таку вагому за своєю впливовістю складову політичної організації суспільства та політичної системи взагалі, як політичні партії, що являють інтереси значної частини суспільства.

Так, повноваження на прийняття участі у виборах на представницькі посади, можливість використання засобів масової інформації (в тому числі державних), утворення коаліцій та формування державного апарату (якщо партію представлено у парламенті) роблять партії впливовішим інститутом політичної системи.

Разом із політичними партіями, які за своєю природою не мають на меті завоювання влади та її здійснення, інституціональною складовою політичної організації суспільства є також групи інтересів, що у своїй діяльності хоча і не переслідують політичних цілей, але взаємодіють із іншими політичними інститутами.

Інформаційно-комунікативна підсистема складається із зв'язків між політичними інститутами та між ними і суспільством, що слугують для обміну інформацією через відповідні канали та засоби масової інформації.

На рівні із загальновизнаними законодавчою, виконавчою та судовою, окремою гілкою влади визнають засоби масової інформації. Їхню роль у політичному сьогоденні важко переоцінити, адже ступінь їх використання у пропаганді і вихованні та впливовість ЗМІ на формування політичної свідомості величезні. Так, наприклад, без використання ЗМІ на сьогодні практично неможливо уявити проведення виборчої компанії навіть на місцевому рівні.

Якщо розглядати концепцію взаємозалежності (взаємозалежність між політикою і мас-медіа), наведену Г. Штромайєром, разом із концепціями залежності (залежність політики від мас-медіа) та інструменталізації (перетворення мас-медіа на інструмент політики) [7, с. 120–121], то з нею важко не погодитися. Адже впливу ЗМІ на політичну систему суспільства властивий двосторонній характер, оскільки, з одного боку, через відповідні канали і за допомогою певних засобів ЗМІ впливають на систему, а з іншого – остання за допомогою власних інструментів впливу фактично регламентує функціонування перших та використовує їх для реалізації своїх цілей.

Нормативно-регулятивну підсистему представлено політичними та правовими нормами і принципами, що уособлюють набір правил, які регулюють поведінку людей і діяльність політичних інститутів.

В даному випадку перш за все мова йдеться про законодавчо оформлені норми, які є обов'язковими до виконання та забезпечені силою державного примусу. Юридична наука поділяє дані норми та відносить до певних галузей права: конституційного, адміністративного, податкового, кримінального тощо. Але центральне місце серед всіх законодавчих приписів завжди займають саме норми конституційного права, що визначають первинні засади життя суспільства і регламентують становище вищих органів влади.

Разом із законодавчо оформленими нормами до складу нормативно-регулятивної підсистеми входять також норми моралі, норми-традиції, норми-звички тощо. Проте ефективність дії даної групи норм залежить від низки факторів, в тому числі рівня політичної культури та політичної свідомості.

Наступною складовою нормативно-регулятивної підсистеми є корпоративні норми. Дані норми визначають принципи функціонування окремих організацій та регулюють внутрішні відносини в них. Проте результати їх дії можуть впливати і на функціонування політичної системи в цілому, оскільки, наприклад, виконання приписів, що містяться у статутах впливових політичних

партій і визначають принципи її діяльності, здатні впливати на хід політичних подій.

Як вже було зазначено вище, до складу культурологічної підсистеми входять політична культура та політична свідомість. При цьому хоча здебільшого в науковій літературі зустрічається думка про те, що друга виступає в якості підґрунтя для першої, дане питання на сьогодні залишається дискусійним. Та навіть за цієї обставини важко заперечувати той факт, що обидва компоненти володіють виключною ступенню взаємопроникнення.

Політична культура формує оцінку індивіда подіям, що відбуваються у політичній сфері життя суспільства, його пізнавальні орієнтації та емоційні налаштування. Даний елемент політичної системи суспільства безпосередньо впливає на становлення та затвердження громадянських засад індивіда, що відображається у: накопиченні знань, поглядів, переконань, уявлень про політику та формування прогностичних здібностей, що створює умови для реалізації ним себе у політичному житті; налагодження тісного емоційного і психічного зв'язку із суспільством; розвитку активної громадянської позиції і почуття відповідальності. Крім того, на певній стадії історичного розвитку суспільства політична культура здатна виступати індикатором ступеня інтеграції культурного компонента у сферу політики та у політичну свідомість окремого індивіда. На сьогодні ж суспільство може існувати за тієї або іншої форми державного правління, схилитися на користь будь-якого типу виборчої системи, по-різному сприймати певні політичні рішення тощо, проте всі дії та процеси мають відбуватися за високого рівня політичної культури шляхом пошуку порозуміння, єдності та компромісу.

Розрізнення в складі політичної системи суспільства інституційної, інформаційно-комунікативної, нормативно-регулятивної та культурологічної підсистем вбачається дуже цінним, оскільки за систем різного типу якісний зміст елементів є неможливим. Так, для будь-яких моделей політичних систем елементний склад буде залишатись однаковим. Але навіть поверховий аналіз ролівого навантаження певних елементів та зв'язків між ними дозволяє досить чітко визначити тип політичної системи суспільства. Наприклад, за різних політичних систем протилежний характер може бути притаманний нормам законодавства, коли за демократичних засад життя суспільства воно всесторонньо затверджує перш за все широкий набір прав та свобод людини, а у системах авторитарного чи тоталітарного типу більшим обсягом прав по відношенню до

громадянина наділяється держава в особі правоохоронних та карних органів.

Підсумовуючи викладене, автор статті під політичною системою суспільства вбачає легалізовану множинність політичних і соціальних інститутів та відносин між ними, котрі формують і управляють суспільством, створюючи умови для його самобутності, подальшого розвитку та захисту. Все ж вищенаведене не залишає сумнівів у тому, що поняття «політична система» суспільства, яке залишається однією із первинних категорій політологічної науки, і на сьогодні продовжує мати великий еволюційний потенціал, підкріплений міцним науковим підґрунтям та практичним інтересом.

Література

1. Парсонс Т. О социальных системах /Талкотт Парсонс ; [под. ред. В. Ф. Чесноковой и С. А. Белановского]. – М. : Академический Проект, 2002. – 832 с.
2. Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира / [Бакиров В. С., Сазонов Н. И., Фисун А. А. и др.] ; под общ. ред. В. С. Бакирова, Н. И. Сазонова – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2005. – 592 с.
3. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учебное пособие / Г. Алмонд, Дж. Пауэлли, К. Стром, Р. Далтон ; [сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной] ; под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
4. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина : [Монографія] / В. М. Бебик. – К. : МАУП, 2003. – 424 с.
5. Абрамович В. Г. Політична система суспільства / В. Г. Абрамович, І. В. Телелим – Одеса : «ВМВ», 2009. – 684 с.
6. Українська політична нація : генеза, стан, перспективи / [Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С. та ін.]. – К. : НІСД, 2004. – 648 с.
7. Штротмайер Г. Політика і мас-медіа / Герд Штротмайер ; [пер. з нім. А. Орган]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 303 с.

В статье раскрывается содержание социологической и правовой концепций политической системы общества. Рассматриваются возможности практического применения научных разработок по элементному составу политической системы.

Ключевые слова: *политическая система, политическая организация общества, политические партии, средства массовой информации, нормативно-регулятивная подсистема, политическая культура, политическое сознание.*

The article describes the contents of the sociological and legal conceptions of the political system of society. Separate attention is paid to consideration of the

possibility of practical application of scientific research on the elemental composition of the political system.

Key words: *political system, political organization of society, political parties, media, normative-regulatory subsystem, political culture, political consciousness.*

Пальшков Костянтин Євгенович – аспірант кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Рецензент: проф. Токовенко О. С.